

TAMÁSI ANNA ÉVA*

Érvek és ellenérvek a polgári házasságról, külföldi minták hatása a magyar törvényhozásra**

A polgári házasság bevezetése hatalmas horderejű döntés volt hazánkban, ezzel a katolikus egyház egy olyan intézmény felett vesztette el jogalkotási, jogalkalmazási jogosultságait állami szinten, amely több évszázadon át kizárólagos hatáskörébe tartozott, és a reformáció, valamint az állami szerepvállalás ellenére is egészen a 19. század végéig mondhatni a legfontosabb tényező volt a házassági jurisdictio-ban. Érthető tehát, hogy a katolikus egyház nem mondott le könnyedén e jogairól, hatalmas érvágásnak tekintette a döntést, mivel egyik szentségéről és fő intézményéről van szó, amelyet mindig is saját ügyeként kezelt.¹ Bár volt olyan egyházjogász, aki maga is elismerte, hogy állami szinten kell egységesíteni e fontos területet, nem maradhat a különböző egyházjogok szabályozási körében.²

Tehát az egész Európában megfigyelhető, és Magyarországra is begyűrűző szekularizálódási folyamatoknak, valamint az egyre inkább átláthatatlanná váló, egymásnak sokszor ellentmondó törvényi szabályozásnak köszönhetően a 19. század folyamán hazánkban is komolyan napirendre került a polgári házasság bevezetésének gondolata.³ A polgári házasság bevezetésének egyes konkrét politikai lépéseit, törvényhozásbeli mozzanatait már többen alaposan bemutatták mind állami jogi, mind egyházjogi nézőpontból⁴, jelen tanulmánynak így nem képezi tárgyát, sokkal inkább az egyes ütköztetett

---

* adjunktus, SZTE ÁJTK Európai Jogtörténeti Tanszék

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ Az egyháznak eredendően, isteni jog alapján saját és kizárólagos joga a házassági ügyeket szabályozni. Erről lásd bővebben: ERDŐ PÉTER: *Egyházjog*. Budapest, 2014.

² CSIKY VIKTOR: *Észrevételek némely vegyes házasságok érvényességi kérdéséhez*. In: Jogtudományi Közlöny 1879/27. 209–210. pp.; Jogtudományi Közlöny 1879/28. sz. 217–219. pp.

³ II. József törvényhozásában találkozhatunk először a polgári házasság gondolatával.

⁴ PL.: NAGY ANDREA: *A házasság intézménye a dualizmus utolsó két évtizedében*. In: *Belvedere Meridionale*, 2007. febr.-márc. XIX. évf. 1–2. szám; TANCZIK BALÁZS: *Egyházjogi változások és azok civiljogi hatásai Magyarországon a XIX. század második felében*. Budapest, 2012.; HERGER CSABÁNÉ: *Jogátvitel vagy európai szintű jogalkotás. Az 1894. évi XXXI. tc. megalkotása az európai jogfejlődés tükrében*. In: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok VIII*. Pécs, 2005.; HERGER CSABÁNÉ: *A házassági jogalkotási és jogalkalmazási hatáskör helye az állam és az egyház közötti kapcsolatban*. In: *Jogelméleti Szemle* 3/2000.

véleményeket szeretném felvázolni, elemezni, hogy a legteljesebb képet kaphassuk a két oldal álláspontjáról, érvrendszeréről.

Emellett fontosnak tartom annak bemutatását, hogy a házassági törvényjavaslat vitája során milyen külföldi mintákkal érveltek egyházi és világi oldalról egyaránt.

1. Egyházi érvelés

Katolikus oldalról a politikai vitában egyik vezető személyiség Schlauch Lőrinc bíboros, váradi püspök, egyházjogász volt, aki a polgári házasság bevezetésével kapcsolatos nézeteit, érvrendszerét külön monográfiában is megjelentette, emellett a törvényjavaslat vitájában aktívan részt vett. Főbb gondolatai a következők voltak: „A törvényjavaslat mélyen járó változásokat van hivatva Magyarországon előidézni. Minden eddig létezett házassági jogviszonyokat nem létezőnek tekintvén: egészen új elvek szerint, egészen új alapon, - nem a százados jogfejlődésre támaszkodván, hanem az ideális jogállam ma még ki nem forrt, Magyarországon pedig csak a jogi katedrákon előadott principiumai nyomán akar házassági jogot teremteni.”⁵ Szerinte ez a kísérlet a házasság jogi szilárdságát, erkölcsi alapját fogja megingatni. Ezenkívül megsérti a katolikusok vallásos érzelmeit azzal, hogy azt követeli, tagadják meg saját vallásuk dogmáit és hajoljanak meg képzelt alkotmányos dogmák előtt, valamint elvárja, hogy ismerjék el az állami házasságot érvényesnek, saját egyházi törvényeik egy részét pedig érvénytelennek. Tehát a keresztény házasságot, mint államra nézve nem létezőt kívánja tekinteni.⁶

Teljesen más megközelítésben látták tehát a helyzetet a katolikus cikkekben, monográfiákban, mint az állami törvényhozók: ezekben a 2000 éves hagyománnyal szembenő, a történelmi gyökereket meghazudtoló rendelkezéseknek minősítették az új egyházi törvényeket. Szemléltetésül álljon itt egy további példa: „Azzal azután a törvény nem törődik: elmegy-e valaki templomba, vagy nem. Neki az is jó, ha valaki nem megy el templomba és nem esküszik meg, csak nála jelentkezék; ennek a házassága törvényes lesz előtte. Nem bánja, ha zsidóasszonnyal, vagy bálványimádó tatárnak leányával, vagy akár valami pogány szerecsen kisasszonnyal jössz is elébe; az neki törvényes házasság lesz. De ha maga a római pápa, vagy az ország primása előtt tennéd is le a hitet, ha maga a király Ő felsége lenne is a násznagyod, ez törvénytelen lenne előtte. Sérelmezik, hogy úgy tekint a magyar törvényhozás a házasságra, mintha arról Isten előtt nem kellene számot adni, továbbá az isteni törvény ellenére a saját törvényei alapján felbontja a házasságokat, amely teljesen jogtalan tett.”⁷

Továbbá úgy vélték, hogy az emberek morálja, felfogása szempontjából is nagyon ártalmas a polgári házasság, és ezzel a válás lehetőségének bevezetése, ez végső soron az állam alapjának, a család intézményének a megrendüléséhez is fog vezetni. Tehát az állam önmaga ellen is dolgozik ezekkel a törvényekkel. Azért jutottak erre a következtetésre, mert úgy vélték, ha a veszekedő, ne adj Isten kegyetlenkedő házasság úgy tudja,

⁵ SCHLAUCH LŐRINCZ: *Fölterjesztése az „egységes polgári házasságjogról” szóló törvényjavaslatra és indoklására*, Franklin. Budapest, 1893. 1. p.

⁶ SCHLAUCH 1893, 1–4. pp.

⁷ POLGÁRTÁRS: *Új magyar házasságjog*. Budapest, 1894. 3–5. pp.

hogy nem válhat el semmiképp, akkor próbál különbbé válni, az otthoni béke kedvéért visszafogni magát, és a házastársa is többet tűr vele szemben, megpróbálják minél inkább helyrehozni a házasságukat, mert a válás nem lehet megoldás a problémáikra. Akkor azonban, ha bevezetik az egyszerű polgári elváltást, már nem fognak a házasságukért küzdeni, egyik fél sem fog tűrni a másikkal szemben, hanem rögtön más oldalán próbálja majd keresni a boldogságot.⁸ Ebben a gondolatmenetben is van logika mindenképpen, és bizonyos esetekben igaza van az ezzel érvelőknek, valóban sok házasságot lehetne e módon megmenteni. Azonban kérdés, hogy a teljesen megromlott házasságot kell-e erőltetni, valóban az szolgálja-e a házaspár és a gyermekek lelki üdvét, ha egy lelkileg fojtó környezetben, esetleg testi bántalmazások közepette kell-e élniük mindennapjaikat. Bár erre az volt a válasza a katolikus oldalnak, hogy a válás behozatala sem szüntette meg a rossz házasságokat, inkább szaporította azokat. Ugyanis ha valaki el is válik a rossznak tartott hitvestársától, semmi garancia nincs arra, hogy jobbat fog kapni.

Véleményük szerint a kálvinisták csakis azért támogatják a polgári házasságot, hogy ezzel a katolicizmus gyengítve legyen, hogy a katolikus hitelveken csorba essen. Ugyanis eddig csakis úgy válhatott el egy katolikus az állami törvények szerint, ha áttért egy másik hitre, mivel onnantól kezdve az új hitelvek szerint kellett kezelni a házasságát, és a protestánsoknál a válás megengedett volt. Azonban az új polgári törvények szerint már katolikusként is elválhat az állami törvények szerint, és ez komoly sérelem a katolikus egyházra nézve.⁹

Az állam azon álláspontjára is megvolt a katolikus válasz, miszerint a polgári házasság bevezetése annak az erkölcstelenségnek is gátat szab, hogy valaki csak azért tér át egy másik hitre, hogy elválhasson a házastársától. A katolikus nézőpont válasza erre az, hogy éppen az állam volt az, aki ennek az erkölcstelenségnek utat engedett az elhibázott törvényhozásával és törvénykezésével, és erre nem az a megoldás, ha újabb téves törvényeket alkot, hanem ha a korábbi törvényeket hatályon kívül helyezi, és visszaadja a szentszékek hatáskörébe azon ügyeket, ahol azok eddig is következetesen és ellentmondások nélkül voltak elintézve.¹⁰

A katolikus főpapok egyébként abban maximálisan egyetértettek az állammal, hogy a jelenlegi (19. század végi) állapot tarthatatlan, ezért kidolgoztak egy megoldási javaslatot a kialakult áldatlan állapotokra, és ezáltal a házasság reformjára. Ennek esszenciáját a következő három pontban foglalhatjuk össze. Egyrészt érvényben szeretnék volna hagyni az egyházjogot és az egyházi jurisdicció-t a katolikusokra és a keletiekre nézve, a többi állampolgárra vonatkozóan pedig egységes állami házasságjog és törvénykezés behozatalát javasolták. Másrészt fontosnak tartották volna, hogy az 1868. évi LIII. tc.-et módosítsák, és mondják ki, hogy a katolikus felek között kötött házasság abban az esetben is a kánonjog és az egyházi bíróságok által ítélandó meg, ha valamelyik vagy akár mindkét fél más vallásra tér át. Ugyanez vonatkozna a vegyes házasságokban is a katolikus félre. Megoldási javaslatuk harmadik pontját pedig az képezte, hogy a vegyes házasságokra vonatkozóan egységes jogot kellene alkotni, ez az egységes jog pedig a kánonjog lenne, tehát amennyiben legalább az egyik fél katolikus, az egész házasság és

⁸ POLGÁRTÁRS 1894, 6–7. pp.

⁹ POLGÁRTÁRS 1894, 9–10. pp.

¹⁰ POLGÁRTÁRS 1894, 22–23. pp.

jogkövetkezményei a kánonjog alapján, egyházi bíróságokon ítéltessen meg.¹¹

Fontos kiemelnünk, amelyre már a 19. század második felében felhívták jeles szerzők a figyelmet, hogy az egyházjogot is úgy érdemes igazán vizsgálni, úgy kaphatjuk a legteljesebb képet róla, ha a hazai viszonyokkal, adatokkal, tendenciákkal, polgári jogi környezettel együtt vizsgáljuk. Kováts Gyula szomorúságát fejezte ki, hogy régebbi egyházjogi munkák inkább tekintettel voltak erre, és ösztönözték a tudománnyal foglalkozókat, mint a 19. századi szerzők, ezen kívánt ő is változtatni átfogó monográfiájával.¹²

Kováts Gyula egy lehetséges megoldási javaslatot vázolt fel monográfiájában az áldatlan állapotok megoldására. Ennek fő gondolatait azért is tartjuk szükségesnek bemutatni, mivel az egyház álláspontja és megoldási javaslata nagyban hasonlít erre, és nagyon megalapozott, összeszedett gondolatmenetet vitt végig. Munkájában kifejtette, hogy az esetről esetre való törvényhozás, amely Magyarországon zajlott 1790-től kezdve, szükségszerűen a jogi szétdarabolódáshoz vezetett. Azt is megállapította, hogy a jozefinizmus hatására történt, és nem a magyar törvényekre vezethető vissza, hogy a vegyes házasságok szabályozásába állami belenyúlás történt, azt a jól működő és egységes rendszert megszüntették, miszerint a vegyes házasságokat egységesen a kánonjog alapján ítélték meg.¹³

Kováts úgy gondolta, hogy nem az lehet a megoldás az évtizedek alatt keletkezett kaotikus viszonyokra, ha külföldről vesz át a magyar állami jogalkotás valamilyen házassági jogi mintát, amelynek itthon semmi hagyománya nincs, hanem ha a saját jogfejlődésünkből kiindulva próbáljuk valamilyen módon egységesíteni házassági jogszabályainkat. Igaza alátámasztására párhuzamot vont az népiskolai közoktatás 19. századi reformjával. Ott is kezdetben divatba jöttek a felekezet nélküli iskolák, azonban a szekularizáció mellett döntő községek hamar rájöttek, hogy mégsem az a legjobb út, és visszavágytak a régi állapothoz, a katolikus népiskolákhoz, így szép lassan visszakerültek az egyház kezébe a népiskolák.¹⁴

A következő megfontolandó szempontokat állította a törvényhozás elé a házassági joggal kapcsolatban. Úgy vélte, hogy fel kell ismernie a törvényhozóknak, hogy a házasság már a jogi szabályozás előtt is létezett, amikor két ember eldöntötte, hogy együtt akar élni. Ez az isteni jogból következik, az embernek a természetjog adta alapvető joga, hogy házasságban éljen, amely már a teremtésre visszavezethető, ez által az egyházi kapcsolata elvitathatatlan, és nem lehet figyelmen kívül hagyni a törvényhozás során. Szó sem lehet tehát arról, hogy a házasságot mint pusztán jogi valóságot, jogviszonyt szabályozzák. Ugyanis nem a jogrend hozza létre, azt már készen találta, és maximum a társadalmi együttélés zökkenőmentessége okán szabályozhatja. A jogrend fő feladata tehát a házasság intézményének megóvása. Kováts azt tartotta volna a helyes megoldásnak, ha az egyházjogot vennék alapul a házasság szabályozásánál, ahogy azt II. József pápense is tette, és a polgári házasságnak („pótpolgári házasság”) csak kiegészítő szerepet szánna. Tehát főszabálynak azt tekintené, hogy a házasságok az egyházak előtt köt-

¹¹ Az 1892. évi február hó 18.-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház irományok. XV. kötet. Budapest, 1894. 67. p.

¹² KOVÁTS GYULA: *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint, tekintettel törvényhozásunk feladatára*. Budapest, 1883. VI. p.

¹³ KOVÁTS 1883, 239–247. pp.

¹⁴ KOVÁTS 1883, 251–252. pp.

tessenek, a katolikus házasság főbb tételei szerinte házasság dolgában állami elismerést igényelnek (pl. a felbonthatatlanság). Amennyiben viszont pap, lelkész nem venne részt a házasság megkötésében, legyen egy állami közeg, amely előtt az állam házassági joga érvényesülhet. A házassági ügyek feletti törvénykezést is állami kézbe tenné, hogy az állami törvények teljesen kikényszeríthetők legyenek, tehát az államra és polgáira csak az állami hatóságok ítéletének lenne ereje. Azonban véleménye szerint semmiképpen sem szabad megszünteti az egyházi bíraskodást házassági ügyekben, ugyanis kell lennie egy olyan fórumnak, amely a vitát a saját joga – az egyházjog – szempontjából eldöntené. Viszont az egyházi bíróság ítéletének az egyházon belül volna értelme, valamint az egyház és hívei közötti viszonylatban.

A katolikus vallás hittételeinek előtérbe helyezésével létrejövő vallási egyenlőtlenséget felismerte, azonban véleménye szerint teljes egyenlőséget nem lehet és nem is kell létrehozni, tekintettel a különböző vallásokhoz tartozók eltérő számarányaira. Azonban bizonyos tételeknél, mint például a felbonthatatlanság, úgy véli, hogy apró engedményeket kell tenni államilag a protestánsok hitelveire tekintettel. Viszont egyes házasságoknál (és természetesen katolikus házasság esetén is) a felbonthatatlanságot kell érvényre juttatni, ami a protestáns félre nézve nem a legjobb, de még mindig kisebb bajokkal járna, mint a korábbi állapotok.¹⁵

Összefoglalva tehát az az ő gondolatának vezérelve, hogy a magyar jogfejlődésből, a hazai jogintézményeinkből kell kiindulni, és megoldást találni, nem pedig külföldi jogok átvételével kell megoldást keresni a problémákra. Egyrészt mert a külföldi intézmények sok helyen már ott kudarcba fulladtak (pl. a német birodalmi törvény), másrészt a magyar emberek is könnyebben azonosulnak a régi, bevált szabályozással, mint az idegen, tőlük távol álló joggal. „Házassági törvényhozó a história szövétnekével kezében járhatja csak a maga biztos útját.” Ugyanakkor az egységes polgári házasság bevezetése elkerülhetetlen, azonban ez alatt nem feltétlenül a polgári hatóság előtt kötött házasságot kell érteni. A cél tehát, hogy a világi és az egyházi jog együtt, egymást kiegészítve, együttműködve szolgálja a közösség javát.¹⁶

2. Állami érvelés

Ezzel szemben az állami vezetők, törvényhozók más szemszögből közelítették meg a kérdést. A házassági törvény indoklásában kifejtették, a törvény abból indul ki, hogy a házassági viszony mind a természeténél, mind a felek akaratánál fogva egy egész életre szól. Azonban, ha ez a viszony olyannyira megromlott, hogy már nem szolgálja a házasságkötés célját, akkor az államnak nincsenek meg az eszközei ahhoz – a házassági viszony erkölcsi jellegéből kifolyólag –, hogy kényszereszközökkel beavatkozzon, azt helyrehozza, ahogy tehetné ezt bármilyen más jogviszony esetén. Tehát mikor már a családi béke helyébe az engesztelhetetlen gyűlölet és megvetés került, nem helyénvaló, hogy bizonyos eszményeknek, amelyek a gyakorlatban kivitelezhetetlenek, alárendeljék a felek javát. Továbbá azzal érveltek, hogy amennyiben meg van tiltva a házasság fel-

¹⁵ KOVÁTS 1883, 267–272. pp.

¹⁶ KOVÁTS 1883, 286–290. pp.

bontása, azzal még nem tudják meggátolni a házasságon kívüli együttéléseket és a törvénytelen gyermekek születését, amely erkölcstelen állapotokhoz fog vezetni szükség-szerűen. Már csak az ember természetéből kiindulva sem lehet az ezektől való tartózkodást megkövetelni, mivel az ember társas lény, és bármennyire szeretne, az esetek többségében nem tud megfelelni annak az elvárásnak, hogy egyedül élje le az életét, mivel a házastársától ágytól és asztaltól el van választva, viszont új kapcsolatot nem létesíthet. Azoknak a gyermekeknek a helyzetéről nem is beszélve, akik törvénytelen együttélésből születtek, és hibájukon kívül, pusztán a születésük törvénytelenességéből kifolyólag az egész életük során erkölcsi nehézségekkel kell megküzdeniük.¹⁷

Továbbá kifejtették azt is, hogy a nőt általában súlyosabban érinthetik a szeparáció következményei, pláne amennyiben az ő hibájából következett be az ágytól és asztaltól történő elválás. Ekkor ugyanis nem tarthat igényt házastársi tartásra, és egyéb vagyoni viszonyai is kedvezőtlené válnak, amely egyenes út ahhoz, hogy nyomorba, esetleg erkölcstelen pénzkeresetbe sodorja az asszonyt. Erre a helyzetre is az elválás a megoldás, amely esetén új családot alapíthat az asszony, és nincs kitéve a fentebb említett veszélyeknek.

Az állami érvelés szerint a közerkölcsöket egyáltalán nem fogja rombolni a válás megengedettsége, mivel ez csak nagyon szigorú követelmények teljesülése esetén, végső esetben lehetséges, amellyel elejét veszik annak, hogy ezzel a lehetőséggel könnyelműen visszaélhessenek. Ráadásul úgy gondolták, hogy éppen az nem tesz jót az erkölcsöknek, hogy amennyiben az ágytól és asztaltól elváltasztott felek új, nem törvényes kapcsolatot létesítenek, ezt is nagyon könnyen fel fogják rúgni, és egymás után egyre több emberrel fognak tiltott viszonyban élni. Mivel úgy vannak vele, hogy ha törvényesen a bírósághoz fordulnak, akkor sem kapják vissza a szabadságukat, akkor sem tudják a viszonyaikat törvényesen rendezni, így felesleges az állami vagy akár az egyházi szervekhez fordulni. Amennyiben viszont a polgári házasság révén lesz erre lehetőségük, úgy a törvényesen rendezett házasságot fogják inkább választani.

A törvényhozók és magyarázók véleménye szerint a gyermekeknek is ez az új törvény szolgálja igazán az érdekeit, mivel egy rossz házasságban, szeretetteljes légkör nélkül, állandó feszültségben felnőni egyáltalán nem tesz jót a gyermeknek, sőt, súlyos lelki traumának teszi ki inkább, holott a gyermekek valódi érdeke a szülőket boldognak látni, és szeretetben élni.

A házasság felbontásával kapcsolatban egyébként leszögezték, hogy a válás nem kényszerítő jog a házasfelekre nézve, tehát amennyiben ők a vallásuk hitelveinek meg akarnak felelni, ezt minden további nélkül megtehetik, aki tehát a hite és lelkiismerete szerint házasságát nem tartja megszüntetnek, mindenben hű maradhat vallásos meggyőződéséhez. Így amennyiben állami törvény kimondja a házasság felbonthatóságát, ezzel csakis azt deklarálja, hogy megszűnik az állami kényszer a felbonthatatlanság elvének megtartására, ellenben sem az egyházak szabadsága, sem a lelkiismereti szabadság nem sérül.

A válás ultima ratio jellegét azzal is igyekeztek alátámasztani, hangsúlyozni, hogy megszüntették az új házassági törvénnyel a korábban érvényben volt, még II. József pántense által életre hívott, és a bírói gyakorlat által jelentősen tágított szabályt, miszerint a

¹⁷ MÁRKUS DEZSŐ: *A házassági jog és az anyakönyvi törvény kézikönyve, az 1894. XXXI., XXXII. és XXXIII. törvények és az azokra vonatkozó összes rendeletek és utasítások.* Budapest, 1895. 98–99. pp.

felek legyőzhetetlen gyűlölet címén kérhették a házasság felbontását. Ebben az esetben ugyanis jogilag értékelhetetlen momentumok, érzelmi mozzanatok, és sokszor csak egyik fél akarata alapján bontották fel a házasságot, amely nem kedvezett az intézmény állandóságának. Továbbá nem engedi meg a Ht. a felek kölcsönös megegyezésével történő válását sem, ahogy ezt már több ország törvényhozása behozta a gyakorlatba, ugyanis véleményük szerint a házasság nem alacsonyítható le egy vagyoni jogi szerződés szintjére.¹⁸

Tehát az egyházpolitikai törvényeknek, amelyek a 19. század végén keletkeztek, a törvényhozók szerint a következő elrendő céljai voltak. Mindenekelőtt megszüntetni a házassági jogszolgáltatás terén tapasztalható bizonytalanságot, e tekintetben egységes jogot alkotni. Ezen kívül a vallásszabadság eszméjének megfelelően megszüntetni a különböző vallású állampolgárok közötti dogmatikai válaszfalakat, továbbá az anyakönyvezést kivonni a különböző vallásfelekezetek kezéből, hogy az az állami közigazgatás egyik legfontosabb ágává válhasson.¹⁹

A szabadelvű kormány törvényjavaslatáról a liberális szerzők nagy párosszal nyilatkoztak, örömeiket fejezték ki, hogy szakított a törvényhozás a középkorinak nevezett felfogással, és modern, új házassági jogot alkotott. Úgy vélekedtek, hogy a haladó kor szellemének kell győzedelmeskednie, a nemzeti identitásnak, ami elképzelhetetlen egységes törvényi rendszer nélkül. Egy „nemzet-testre” van szükség, ahogy megszületett az egységes Németország és Olaszország, hazánkban is olyan egységet kell teremteni Erdély és Magyarország között, amelyhez szükséges az, hogy a magánjogi viszonyokat az állam rendezze. Megfogalmazásukban ez így hangzik: „Most arról van szó, hogy a modern magyar állam birtokába vegye idegenek által bitorolt jogát. Arról van szó, hogy polgárainak magánjogi viszonyai fölött rendelkezzenek. Arról van szó, hogy egységes rendet állítson abban az irtózatossá anarchiában, mely a magyar állampolgárok házassági jogviszonyai fölött orgiát ül.”²⁰

Az egyházi vezetők, közvetlenül a polgári házasságkötés bevezetése után, 1895. augusztus 31-én egy püspöki közös körlevélben közvetítették álláspontjukat papjaik felé, hogy miként járjanak el annak kiküszöbölésére, hogy az egyház és az állam között összeütközésekre kerüljön sor. Feladatuk tűzték ki, hogy figyelmeztetni és kötelezni kell a híveket, hogy házassági szándékukat először a lelkészüknek jelentsék be, hogy ő megvizsgálja, lehetséges-e ez, nem áll-e fenn valamilyen akadály, érvényes és törvényes házasságot tudnak-e kötni. És csakis akkor keljenek egybe polgárilag, ha a lelkész már megbizonyosodott róla, hogy az egyházi házasságnak semmi sem áll útjában.²¹

3. Sajtó

Természetesen a sajtóban is megfigyelhettük az iménti kettősséget, azaz a különböző sajtóorgánumok vagy a polgári házasság bevezetése ellen, vagy amellel érveltek erőtel-

¹⁸ MÁRKUS 1895, 98–102. pp.

¹⁹ BUKOVSKY VIKTOR: *Útmutató anyakönyvi és házassági ügyekben az új módosítási törvény felölélésevel*. Budapest, 1907. 6. p.

²⁰ CERBERUS: *Polgári házasság és a papok*. Pécs, 1894. 10. p.

²¹ SCHERMANN EGYED: *A házasság jogi és erkölcsi szempontból*. Budapest, 1913. 12–13. pp.

jesen. Nem volt ritka, hogy némely újság valamelyik püspök e tárgykörben kiadott nyilatkozatát átvette, azt elemezte.²²

A polgári házasság bevezetése körüli viták során a katolikus egyháziak igazuk alá-támasztására nagyon láttató, néhol kicsit szentimentális hasonlatokkal is éltek: „Mert nehogy úgy járjon, mint azon ember, ki hogy teste szabadabb legyen, a lelkét elúzi magából, s lesz belőle hulla; vagy mint az épület, melyből a köveket összetartó mész kiszedetik és lesz belőle omladék.”²³

Ezzel szemben a katolikusokkal nem szimpatizáló, e korban divatos szóhasználattal „anti-katolikus” sajtó gyakran emlegette, és hevesen sürgette a polgári házasságot. A Hon című lap még a katolikus papságot is szerette volna megnyerni olyan ígéretekkel, hogy ha valamely tagja (pap) házasságot szeretne kötni, nyugodtan tegye meg, ugyanis nem lesz semmiféle jogkövetkezménye, mert a javadalma, nyugdíja, egyéb kiváltsága akkor is megmarad. Természetesen ezt nem hagyták szó nélkül, pontos egyházi jogi választ adtak rá: „E biztatás csalásága, hogy ne mondjam gonoszsága kitűnik nem csak az egyház kánonjából, melyek szerint a házasságra lépni merő pap álnejjel együtt, ha ez az akadályt tudta, kiközösítettik, és javadalmától sőt papi czimén birt nyugdíjától is megfosztatik.” (cap. unic. de consangvineit. in Clement. és can. 16. Dist 81.)²⁴

A Századunk című folyóirat várta és támogatta a polgári házasság bevezetését, erről a következőképpen írt: „Nem tesz-e a ministerium megint fél lépést, ahelyett, hogy határozottan és ingadozás nélkül megtestesítse a társadalom egyik nagy követelményét (!)”.²⁵ Ugyanez a lap a Katolikus Néplapot is támadta, mondván: „nemhogy felvilágosítaná, oktatná olvasóit, a vallási fanatizmust igyekszik benne felébreszteni, hanem a polgári házasság ellen szórja rágalmaikat és felkiált: mi ez más, mint lelkiismeretlen ámitása a tanulatlansága folytán hiszékeny népek? Mi ez más, mint rosszakaratú lázítás azon liberális reformok ellen, melyeket a kormány életbe léptetni törekszik?”²⁶

Erdélyi folyóiratokban is sokat foglalkoztak a kérdéskörrel, valamint 1895-ben az első polgári házasságról is nagyon részletesen tudósított a korabeli sajtó.²⁷ Ennek mi-kéntje egyébként nagyon pozitív visszhangra talált, ugyanis mindkét fél nagyon szimpatikusan állt a kérdéshez. Az állami tisztségviselő hangsúlyozta, hogy az egyház felé tartozó kötelességeket is teljesítsék a felek, az egyháziak pedig arra buzdították a híveket a szószékről, hogy az állami jogszabályoknak is tegyenek eleget.²⁸

Publicisztikák sora jelent meg tehát a különböző újságokban, folyóiratokban a téma kapcsán, magas színvonalú és komoly érvelések láttak napvilágot mindkét oldal képviselőinek tollából egyaránt. A püspöki korból, a papságból, a hívekből nagy tiltakozást váltott ki a törvény elfogadása.

Nem történt ez másképpen Veszprémben sem, ahol a helyi újság – a Veszprémi Hir-

²² Pl. *Nemzet* 1895, 14. évf. 4487. sz. 1. p.

²³ PORUBSZKY JÓZSEF: *Értekezés a polgári házasságról*. Eger, 1868. 12. p.

²⁴ PORUBSZKY 1868, 1. p.

²⁵ *Századunk*, 1868. I. évf. 5. sz. 3. p.

²⁶ *Századunk*, 1868. I. évf. 6. sz. 5. p.

²⁷ Nem csak Erdélyben, Budapesten is beszámoltak a lapok az első polgári házasság megkötéséről, nagy részletességgel. Ráadásul nemcsak a budapesti kötésről, hanem több vidéki nagyváros első polgári frigyéről is. Pl. *Pesti Hírlap* 1895. október 2-i száma, 17. évf. 270. sz. 6–7. pp.

²⁸ Erről ld. bővebben: CHIMPAN (KOVÁCS) NOÉMI-EMESE: *A polgári házasság bevezetése körüli ellentétek*. In: IX: RODOSZ Konferenciakötet. Kolozsvár, 2012.

lap – politikai rovata minden számban hosszú hasábokon keresztül foglalkozott a kialakult helyzettel, a törvényjavaslattal (később törvénnyel) és nem melleleg a liberális kormány helyzetével.

A katolikus szellemiségű újság nagy pátosszal, hangzatosan fogalmazta meg hozzáállását, szemléletét: „a radikális egyházpolitika látszólag megerősítette ezen szabadkőmives-liberális rendszert, valójában azonban megásta sírját, mert ezen egyházpolitikai törvényjavaslatok ellen küzdeni fogunk mi katolikusok, s velünk együtt azok, kiknek szívéből az igazi vallásosság még ki nem halt s kiknek szívében a szó legnemesebb értelmében vett hazaszeretet tüze még lobog.”²⁹

Összefogásra buzdította híveit, melynek hatásosságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy sorra alakultak a katolikus népkörök szellemi mentsvárként a kaotikus viszonyok között.

Külön érdekesség, hogy „*A miről liberális lapjaink hallgatnak*” címmel olyan rovatot is indított az újság, amelyben a katolikusok igazuk alátámasztására külföldi – leginkább olasz és portugál – példákat vonultattak fel arra nézve, hogy külföldön hogyan küzdenek a liberálisok „túlkapásai” ellen, továbbá milyen ballépéseik vannak az ottani szabadelvűeknek, és úgy általánosságban milyen károkat okozhat ez a szekularizálódási folyamat.³⁰

4. Külföldi kitekintés

Témánk szempontjából érdekes és hasznos lehet egy rövid kitérő erejéig a külföldi viszonyokra is pillantást vetni, ugyanis hazánk egyházüggyel és polgári házassággal kapcsolatos vitáiban, és a törvényhozási folyamatokban is gyakran találunk hivatkozást a külföldi állapotokra. Sőt, maga a törvényhozás is bizonyos helyeken a külföldi törvényeket, törvénytervezeteket használta ihletforrásként a hazai jogszabályok megalkotásakor. Honatyáink hol kritikusan tekintettek az egyes külföldről megismert jogintézményekre, és negatív példaként citálták őket, hol azok kiválóságát hirdették, amelyeket hazánkban is üdvös lenne bevezetni.

Kováts Gyula, a kor neves egyházjogásza, és a törvényhozási munkálatokban való közreműködésre is többször felkért, jeles szakembere ugyanakkor óva intette a jogalkotókat, hogy a külföldön megismert, és ott akár be is vált jogintézményeket gondolkodás nélkül bevezessék hazánkban. Arra figyelmeztetett ugyanis, amivel messzemenően egyet tudunk érteni, hogy mindig a hazai jogfejlődésből, a hazai jogintézményekből kell kiindulni, azokat kell zsinórmértéknek tekinteni a törvényhozás során. Egyrészt mert azok már kiállták az idő próbáját, másrészt a hazai törvénytisztelő állampolgároknak könnyebb azonosulni egy olyan szabályozással, amelyik nem egyik napról a másikra lett rájuk „kényszerítve”, hanem a hagyományokból már ismerhetik, vagy találkozhattak hasonlóval.³¹ Hozzá kell tennünk azonban, hogy természetesen vannak olyan dolgok, amelyeket nem árt a külföldi példákól leszűrni, akár negatív tapasztalatokat, akár pozitív, jól bevált szabályozást, így mindig érdemes vizsgálat alá vetni a külföldi mintákat.

²⁹ *Veszprémi Hírlap* 1894. dec. 2. 48. szám 6. p.

³⁰ Pl.: *Veszprémi Hírlap* 1894. dec. 2. 48. szám 8. p.

³¹ L. erről bővebben: KOVÁTS 1883.

A házassági szabályozás kapcsán leginkább az osztrák, a francia és a német szabályozás bír relevanciával, ugyanis hazánk házassági jogviszonyaira leginkább e három állam törvényhozása gyakorolt hatást. Németországgal kapcsolatban már ott leszögezzük az első párhuzamot, hogy náluk is hatalmas tarkaságot mutatott a házassági jogrend, nehéz volt nyomon követni, hogy kire éppen melyik jog az irányadó. Ráadásul ott még az is tarkította a képet, hogy a különböző német államoknak (a német egység létrejötte előtt főként) különböző házasságjoga volt. Bár ezen változtatott az 1875. február 6-ai birodalmi törvény, amely egységes házasságjogi szabályozást vezetett be, mégpedig a kötelező polgári házasság intézményén keresztül. Ezt a törvényt inkább elrettentő példaként hozták fel a korabeli magyar szerzők, mint olyat, amely néhány év alatt bizonyította, hogy mennyire elhibázott ez az út.³²

Mielőtt a konkrét szabályozásokra térnénk, nézzük meg először, hogy a kor néhány neves külföldi gondolkodja miként vélekedett a témában. Kitűnően körvonalazták a házassági törvényhozás feladatát a kor nagy gondolkodói, Savigny és Puchta.

Savigny három szempont kiemelését tartotta fontosnak: a házassági intézmény méltóságát, az egyéni szabadságot és a jogvédelmet. Ezek közül talán az első a legfontosabb, amely azt összegzi, hogy komoly tisztelettel kell viszonyulni ezen intézményhez a törvényhozás során, mivel ez az emberi lét lényeges és szükségképpen formája, másrészt az államra nézve is komoly relevanciával bír, létének mellőzhetetlen alapja. Nagyon fontos emellett, hogy az egyéni szabadságnak elég tér jusson, a feleknek kellő szabadságot kell nyújtani, mivel ezt kívánja meg a jogintézmény jellege. Harmadrészt a házasság terén a jogvédelem szerepe igencsak korlátozott, ez a szabadságból is adódik, a jogvédelem szempontjának csak nagyon kis szerepet szabad játszania. Ugyanis itt olyan situációk alakulhatnak ki, ahol lehetetlen jogvédelmet nyújtani, mint például a hűtlen elhagyás esetén, vagy a házasságon belüli bántalmazások elkerülésére sem lehet biztosítékot adni. Kártérítésről pedig e jogviszonyok esetén nem eshet szó, ahogy például ezt a vagyoni jog terén a jog könnyen meg tudja oldani. Bár arra mindig figyelni kell véleménye szerint, hogy az egyéni szabadság ne hogy az intézmény rovására menjen, ugyanis a házasságnak olyan elismerésnek kell örvendenie, amely az egyéni véleménytől és a tetszéstől független.³³

Puchtának pedig az volt az alapgondolata, hogy a házasság jogi téren három szempontból is relevanciával bír, ugyanis egyházi, magánjogi és politikai intézmény is egyben. Ezért van az, hogy több jogág, jogrendszer is szabályozni kívánja, valamint kizárólag a saját jogterületéhez tartozónak próbálja elismertetni. Mind a magánjog, mind a közjog, mind az egyházjog megáéának érzi, ezért ezek a területek egymással állandóan harcban állnak, és hol egyik, hol a másik kerül túlsúlyba. Puchta szerint az lenne a helyes, ha a házasság mint magánjogi jogviszony sértetlen maradna, azonban az egyház és az állam igényeit sem szabad nem létezőnek tekinteni és elnyomni. Egyiket sem szabad kizárólag érvényesíteni vagy túlsúlyba engedni a másik rovására, mert az hibás következményekhez fog vezetni. Ő is tárgyalta az egyéni szabadságot, akárcsak Savigny, és ő azt domborította ki ebből, hogy az egyház és az állam jogos elvárásainak meg kell előz-

³² KOVÁTS 1883. 250. p.

³³ L. erről bővebben: FRIEDRICH KARL VON SAVIGNY: *Darstellung der in den preußischen Gesetzen über die Eheschließung unternommenen Reform*. In: Savigny: Vermischte Schriften. Berlin, 1850. 222–414. pp.

nie az egyéni szabadságot.³⁴

E gondolati bevezető után először is vizsgáljuk meg dióhéjban, hogy Európa országaiban a polgári házasság élt-e, és ha igen, melyik formája, majd vessünk egy pillantást arra is, hogy a hivatkozott jelentősebb európai államoknak milyen elvek mentén épült fel a házasságjoga vizsgált korszakunkban.

Európában legelőször Németalföldön vezettek be polgári házasságnak minősíthető intézményt 1580-ban, majd 1795-ben bevezették a kötelező polgári házasságot Hollandiában. Ezen kívül az 1848-as mozgalmak után, mint a modern szabadság követelményét, több állam is sietett bevezetni a polgári házasságot, amelynek kötelező formája a következő államokban állt fenn: Franciaországban, Belgiumban, Svájcban, Németországban, Olaszországban³⁵ és Romániában. Fakultatív polgári házasság élt Angliában és a skandináv államokban (igaz csak a 20. század elejétől kezdve). A szükségbeli polgári házasságot is több állam szabályozásában megtalálhattuk: így Lengyelországban, Spanyolországban vagy Ausztriában.³⁶

Franciaországban bár a polgári házasságnak voltak előzményei bizonyos momentumokban a történelem folyamán,³⁷ a nagy francia forradalom időszakában került először erőteljesen előtérbe a polgári házasság bevezetése, amelyet meg is valósítottak a 18. század végén. Az 1791-es alkotmány polgári szerződésnek tekintette a házasságot, valamint rendelkezett többek között a házasságok anyakönyvezéséről is. Ennek nyomán 1792. nov. 20-án egy dekrétum bevezette a kötelező polgári házasságot. A Code Civil 18. század végi tervezetei már kivétel nélkül nélkül színtén e formát fogalmazták meg (alapul véve egyébként az 1792-es törvény rendelkezéseit), ennek megfelelően az 1804-es végleges polgári törvénykönyv is ezt tette magáévá, amely aztán mintául szolgált Európa számos államának. Itt tehát a házassági jog elkülönült az egyházi szabályozástól, az egyház és az állam szigorúan ketté lett választva. Napóleon tiltotta, hogy a polgári házasságkötést megelőzze az egyházi esketés.³⁸

Ausztriában az 1783-as Ehepatent volt ez első, amely a házasságot polgári szerződésként definiálta. A következő – témánk szempontjából – fontos szabályozást az 1811-es ABGB házasságjoga jelentette, amely bár polgári szerződésként definiálta a házasságot, ennek ellenére a kötelező egyházi házasságkötés elvén állt.³⁹ Majd az Osztrák Császárság területére is betörték a felvilágosodás eszméi, a szabadságjogok hangsúlyozása, így 1848-ban a Pillersdorfi Alkotmány alapjogi katalógusa már deklarálta a vallásszabadság jogát, a Kremsieri tervezet pedig előírta volna, hogy először állami anyakönyvvezető előtt kell megkötni a házasságot. E tervezet azonban soha nem lépett hatályba, de a korabeli törekvéseket hűen tükrözi. S bár 1855-ben egy konkordátum ismét bevezette a katolikusokra nézve a kánoni házasságjogot, az 1867-es változásoknak köszönhetően

³⁴ GEORG FRIEDRICH PUCHTA: *Die Ehescheidungsfrage*. In: *Fliegende Blätter für Fragen des Tags*. Berlin, 1843.

³⁵ Olaszországban különleges szabályozás érvényesült, ugyanis bár kötelező polgári házasság volt bevezetve, ennek ellenére nem kellett megelőznie a polgári hatáság előtti kötésnek az egyházi egybekelést, valamint a megkötött házasság felbonthatatlan volt.

³⁶ SIPOS ISTVÁN–GÁLOS LÁSZLÓ: *A katolikus házasságjog rendszere a Codex Iuris Canonici szerint*. Szent István Társulat. Budapest, 1960. 76–78. pp.

³⁷ Erről l. bővebben: HERGER CSABÁNÉ: *A nővételtől az állami anyakönyvvezetőig. A magyar házassági köteléki jog és az európai modellek*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2006. 51–53. pp.

³⁸ HERGER 2006, 53–54. pp.

³⁹ ABGB 44. §.

a Decembéri Alkotmány más irányvonalakat tűzött ki, amelynek a megvalósítására 1868-ban három törvény is született, ezek közül az egyik a házasságjogot rendezte újra. Ennek megfelelően visszahozta a katolikusokra nézve is az ABGB házasságjogát, valamint kiegészítő jelleggel bevezette a szükségbeli polgári házasságot, azokra az esetekre, amikor a lelkész megtagadja az esketést.

Angliában az anglikán egyház létesítése előtt a common law és a kánonjog együttesen volt jelen a házassági jog szabályozásában, majd később az anglikán szabályok váltak uralkodóvá, amelynek kapcsán ki kell emelnünk, hogy ez az egyház tradicionálisan kánoni maradt. Angliában is megjelent a kötelező polgári házasság iránti igény, igaz ugyan, hogy ez csak egy rövid fellángolás erejéig tartott, ugyanis Cromwell 1653-ban bevezette a polgári házasságot, azonban e törvény nagyon hamar hatályát veszítette, 1661-ben. A házasságkötés formai kellekeit először 1754-ben (Lord Hardwick's Act) határozták meg, amely a titkos házasságkötések ellen irányult, ekkor a házasság anglikán lelkész előtt való kötését írták elő. Valamint kötelezővé tette a háromszori kihirdetést a jegyespár templomában, és két szavahihető tanú, valamint a lelkész jelenlétét a házasság megkötésekor.⁴⁰ 1836-ban bevezették a fakultatív polgári házasságot, így a frigy ezentúl polgári hatóság vagy az egyház színe előtt is történhetett, a jegyesek választása alapján.⁴¹

Végül vizsgáljuk meg kicsit alaposabban a német viszonyokat, ugyanis az szolgált a leginkább alapul a hazai törvény megalkotásakor. A német területeken, a későbbi Német Birodalomban 1875-ig nem volt egységes, birodalmi szintű szabályozás a házasságra, a házasság megkötésére, a vele kapcsolatos törvénykezésre vonatkozóan, az egyes szövetségi tagállamok maguk szabályozták e kérdéskört. Bár az 1848-as szellemi áramlatok hatására itt is napirendre került a polgári házasság bevezetése, arról döntés is született, a frankfurti alkotmányban lefektették ugyanis, hogy a házasság érvényessége annak polgári megkötésétől függ, azaz csakis annak meglétével tekinthető érvényesnek, és csakis ezután volt lehetőség egyházilag is megkötni e szent frigyét. Azonban különböző technikai nehézségek miatt (anyakönyvek vezetésének kérdése, a házasságkötésre kijelölendő hatóságok körüli bonyodalmak) végül arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ezt a kérdést ne szövetségi szinten rendezzék, hanem az egyes tagállamokra maradt a szabályozás, azaz a polgári házasság alkotmányszerű bevezetésének mikéntje. Vessünk egy pillantást először arra, hogy ez miképpen történt, milyen hasonlóságokat és különbségeket fedezhetünk fel az egyes szabályozásokban.

Azt előljáróban mindenképpen le kell szögezni, hogy a frankfurti alkotmányozás során nem volt a semmiből előhúzott gondolat a polgári házasság bevezetése, ugyanis a Rajna menti területeken, mivel rövid ideig francia uralom alá került, a Code Civilt hatályba léptették, amely által a polgári házasság bekerült e terület vérkeringésébe. Így, bár visszatértek ezen országrészek az anyaországhoz, nem volt idegen a polgári házasság gondolata, amint a törvényhozásban ez a kérdés napirendre került. Ennek megfelelően a frankfurti alkotmányban nem csoda, hogy ez a kívánalom fogalmazódott meg az egész szövetségre nézve.

Nézzük tehát, hogy az egyes tagállamok miként álltak hozzá a polgári házasság bevezetésének kérdéséhez. Lényegében háromféle megoldással találkozhatunk, ha nagy

⁴⁰ HERGER 2006, 61–62. pp.

⁴¹ DÁRDAY SÁNDOR: *A polgári házasság*. In: Szabadelvűpárti Naptár, 1885. 44–51. pp.

vonalakban nézzük a kérdést. Voltak tagállamok, amelyek elutasították a polgári házasság bevezetését, voltak, amelyek kötelező érvénnyel, kizárólagosan bevezették és a harmadik csoportba azon államok tartoztak, amelyek vagy fakultatív jelleggel vezették be, vagy a szükségbeli formát preferálták.

Vizsgáljuk meg az első csoportot, melyek voltak például azok a tagállamok, ahol nem jutott egységesen érvényre a polgári házasság. Elsőként említhetjük Kurhessent, ahol az 1848-ban bevezetett kötelező polgári házasságot eltörölték, pontosabban mondva csakis a zsidókra és a disszidensekre tartották érvényben egy 1853-as törvénnyel. A hannoveri királyságban szintén elvetették a polgári házasság bevezetésének gondolatát teljes egészében. A második csoportra jó példa a fentebb említett Frankfurt, ahol a jogtörténeti előzményeknek megfelelően nem meglepő, hogy a kötelező polgári házasságtól nem idegenkedtek, hanem azt vezették be a frankfurti alkotmány szellemének megfelelően.

A harmadik csoport kicsit tarkább képet mutatott, ezekben a tagállamokban valamilyen szinten helyet kapott a polgári házasság, azonban nem kötelező jelleggel, hanem vagy fakultatív formában, vagy szükségbeli jelleggel. Badenben Napóleon kora óta fenntartották a polgári házasságot, azonban csak a fakultatív fajtáját. Hamburgban egy 1851-ben hozott törvény először csak a zsidók és a keresztények között kötött házasságra nézve vezette be a polgári házasságot, később azonban, 1861-ben, fakultatív jelleggel általánosan bevezették. Württembergben 1855-ben szükségbeli polgári házasságot vezettek be, mely azonban nem volt a zsidók és keresztények házasságára korlátozva. Szintén szükségbeli formában hozták be a polgári házasságot Anhalt-Dessau-ban, viszont csakis olyan esetekre nézve, ahol egyházi akadály forog fenn, itt egyébként a kötelező formát 1851-ben törölték el. Nassauban érdekes megoldás született, ugyanis 1863-ban olyan felekezetekre nézve vezették be a polgári házasságot, melyek papjai nem voltak feljogosítva az összeadásra.⁴²

Poroszország viszonyaira, amely a legerősebb és legjelentősebb tagállamnak számított, külön is érdemes röviden pillantást vetni, továbbá a kultúrharc itt bontakozott ki a legerősebben, így ebből a szempontból is érdekes a vizsgálata. A két legerősebb felekezet az evangélikus és a római katolikus volt ebben a tagállamban. Az evangélikus lelkészek állami tisztségviselőknek számítottak, a házassági jog tekintetében pedig az állami törvényeknek voltak alárendelve. A római katolikus egyház pedig a sok évszázados múltra visszatekintő hagyományaival és saját intézményeivel, szervezetével szintén jelentős tényezőnek számított. Ennek megfelelően hiába szabályozta az állam a házasságkötést, az egyháziak mindig is a saját törvényeiknek, a kánonjognak megfelelően rendezték a házassági ügyeiket. A Landrecht szabályozta mind a házasság megkötését, mind a felbontását, azonban nagyon visszás helyzet alakult ki a két jog eltérése, összehangolatlansága miatt. Ugyanis az állami törvény a lelkész előtt rendelte kötni a házasságot, azonban a katolikus papok megtagadták az összeadást, amennyiben polgárilag elvált személy szeretett volna új házasságot kötni, mivel a kánonjog szerint a házasság felbonthatatlan, az csakis egyik fél halálával szűnhet meg (vagy az érvénytelenség egyházi kimondásával). Ráadásul nem csak a papok voltak ezen az állásponton, 1831-ben történt az első eset ugyanis – amelyet még hasonlók követtek – amikor evangélikus lelkész is megtagadta a felek összeadását, holott már polgári törvényszék által el lettek törvényesen választva.

⁴² DÁRDAY 1885, 46–47. pp.

1858-ban már 2000-re rúgott azoknak az eseteknek a száma, amelynél megtagadták az egyházi kötést. Bár 1847-ben hoztak egy törvényt, amely a polgári házasságot bevezette a disszidenseknek, és azoknak a katolikusoknak és evangélikusoknak, akik kinyilvánították egyházukból való kilépésüket, ez sem sokat javított a helyzeten. A kormány, bár nem teljes meggyőződéssel, de benyújtott egy törvényjavaslatot 1859-ben a fakultatív polgári házasság bevezetéséről, amelyet a képviselőház elfogadott, az felsőház azonban kétszer is elutasította. 1861-ben újra napirendre került a fakultatív polgári házasság bevezetésének gondolata, mi több, az uralkodó az egyik legfontosabb kérdésnek a házassági jog rendezését jelölte meg, ennek ellenére az urak háza 1863-ban szintén nagy többséggel utasította el ezen kezdeményezéseket. Ezután a kérdés a külpolitikai események miatt háttérbe szorult, és az egységes Német Birodalom létrejövetele után lett rendezve a házassági jog a kötelező polgári házasság bevezetésével 1875-ben.⁴³

E rövid áttekintés után nézzük meg, hogy a magyar házassági törvényjavaslat megalkotásakor milyen alapelvek mentén dolgoztak a törvény megalkotói a külföldi jogrendszerek intézményeinek felhasználása, átültetése tekintetében. A következő – törvényjavaslat indokolásában szereplő – idézet pontosan összefoglalja ennek lényegét: „Tételes jogi fejlemények, a nemzet szükségleteinek szorgos figyelembevétele és a nemzeti életviszonyok gondos mérlegelése képezik azt a hármas tekintetet, a mely a javaslat szerkesztésénél irányadó volt. E mellett azonban figyelemmel kellett lenni azon jogfejlődésre is, melyet a nyugateurópai nemzetek codificált házassági joga magában foglal; távol maradván azonban idegenszerű tételek átültetésétől és csak azt fogadva el, a mi az európai népek erkölcsi felfogásában közös alapként jelentkezik, avagy a mi közös alaptételek mellett a művelt Európa egyik vagy másik országában törvényhozási szempontból helyesnek bizonyult.”⁴⁴

A házassági törvényjavaslatnak mind az általános, mind a részletes indokolása, és egyéb irományok, amelyek a házassági törvény megalkotásakor születtek, arról árulkodnak, hogy jelentős mértékben figyelembe vették törvényhozóink a külföldi törvényeket, törvénytervezeteket. A következőkre történik hivatkozás a dokumentumokban: 1875. febr. 6-ai német birodalmi törvény, a porosz ALR, a szász ptk., az olasz ptk., a zürichi ptk., az osztrák ptk., a hesseni javaslat, a német birodalmi polgári törvénykönyv javaslata (mivel ez éppen egy időben készült a magyar házassági jogi törvénnyel), a francia Code Civil, a belga Avant-projet de révision du Code civil, a portugál ptk. és végül a román ptk. Mondhatni tehát, hogy nagyon alapos vizsgálat alá vették Európa jogrendszereit a törvényalkotók.

Ezek közül ki kell emelni azokat, amelyekre szinte minden szakasz megalkotásakor tekintettel voltak, azaz ezek gyakorolták a legnagyobb hatást: leginkább az 1875-ös német birodalmi törvényt és a készülő BGB javaslatát vették alapul hazai törvényünk megalkotói, de komolyan tekintetbe vették a francia Code Civilt is. Természetesen, ha megvizsgáljuk a konkrét törvényi rendelkezéseket, akkor szembevető lehet bizonyos paragrafusoknál a hasonlóság, de az indokolásban a mélyebb összefüggéseket, hivatkozásokat, az átvétel okának alátámasztását is megtalálhatjuk.

⁴³ DÁRDAY 1885, 48–49. pp.

⁴⁴ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi irományok. Budapest, 1894. Törvényjavaslat indokolása, 27. p.

Nézzünk néhány példát a házassági törvény országgyűlési vitáiból, valamint a törvény indokolásából, milyen szempontok szerint jöttek számításba a külföldi viszonyok.

Először is egy általános vezérelvet érdemes megvizsgálnunk, amely a polgári házasság hazai bevezetését az egész Európában dívó viszonyokkal kívánta alátámasztani, valamint kitért arra is, hogy a házassági jog tekintetében semmiképpen sem szerencsés elszakadni a történeti intézményektől, hanem a hagyományokban már meggyökeresedett szabályokat kell fenntartani és a mai viszonyokhoz igazítani az újító szándék helyett. Eszerint jártak el külföldön, és ez áll mintaként a magyar törvényhozók előtt is: „A házassági jog államosítása Európa művelt államaiban bevégzett tény. Kivételeket alig találunk. Megtörtént ez Ausztriában már a múlt század folyamán. A legtöbb európai államban a jogegység is létesítve van. Ennek kiegészítő része a házasság megkötésének kötelező polgári formája. Állami és társadalmi mélyen érzett szükség vitte az államokat erre és általánosan ismert dolog, hogy a rendezés anyagi jogszabályaiba mindenütt sokkal többet vettek fel a történetileg kifejtett jogtételekből, mint a mennyi újítást bármelyik állam e jogrendezés alkalmából elfogadott.”⁴⁵

Az országgyűlési vita során Vaszary hivatkozott az angol viszonyokra, Gladstone-t idézte, aki szerint miután 1857-ben megszavazták az elválás-actát, azóta a magasabb állásúak körében a házasság, házas élet moralitása jelentős mértékben csökkent, és megsaporodtak a botrányok.⁴⁶ Külön kiemelte Vaszary, hogy e megállapítás azért is érdekes, mivel Gladstone liberális volt, ennek ellenére jutott ezekre a következtetésekre.

Vaszary a német viszonyokra is többször hivatkozott, mindezt azzal indokolva, mivel a magyar törvényjavaslat a német birodalmi házasságjogi tervezet nyomán halad, amely ott még nem vált törvénné, ennek ellenére nagyon sok támadás érte, 1888 óta heves kritikák keresttüzében állt. Kiemelte, hogy Németországban behatóbban tárgyalták az egységes házasságjogról szóló törvényjavaslatot mind társadalmi, mind jogi, mind vallási, mind politikai szempontból, mivel mindezekben a területeken nagyon komoly jelentőséggel bír. Másrészt nagyon szomorú, negatív tapasztalatai vannak az 1875-ben bevezetett kötelező polgári házasságnak, így ez is komolyan gondolkodóba ejtette mind az államférfiakat, mind a polgárságot vallásra való tekintet nélkül. Rövid visszapillantás erejéig kiemelte, hogy Poroszországban Bismarck herceg, akkor mint képviselő, már 1849-ben a polgári házasság ellen küzdött, és elvetette, mint nemkívánatos francia intézményt. 1856-ban és 1859-ben a porosz képviselőház által elfogadott házassági törvényjavaslatot a felsőház elvetette. 1873-ban azonban újra fellángoltak a polgári házasság bevezetése iránt az indulatok, amikor Bismarck hatalma csúcán volt, és a kultúrharc közepén járt Németország, ennek ellenére azt vallotta Bismarck, hogy nem meggyőződésből bölintott rá a kötelező polgári házasság bevezetésére.⁴⁷ Sőt, később ő és maga a császár is megbánta annak bevezetését, mivel vallásra való tekintet nélkül mindenki követelte annak eltörlését, mind a lapok hasábjain, mind a tudományos

⁴⁵ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi irományok. Budapest, 1894. Törvényjavaslat indokolása. 26. p.

⁴⁶ Főrendiházi napló 1892. III. kötet 130. p.

⁴⁷ A következőt mondta Bismarck: „Ich bin entschlossen dafür einzustehen, wie für Manches, was meinen persönlichen Überzeugungen nicht immer entspricht.”

körökben, mind a szószékeken erőteljesen támadták a polgári házasságot.⁴⁸

Ezen kívül példákat is hozott Vaszary arra, hogy milyen intézkedések születtek Németországban, amelyek azt támasztják alá, hogy a polgári házasságot nem tekintik valódi házasságnak, vagy nem tekintik egyenrangúnak az egyházzal. Egy 1888-as porosz egyházi törvény szerint például a polgári házasságkötés után az egyházi kötésnél a menyasszonyt ne a férje nevében szólítsák, hanem a lénykori családi nevében, Jungfrau megszólítással. Ami alátámasztja, hogy még a protestánsok sem tekintik valódi házasságnak a polgári házasságot. Továbbá kifejtette, hogy 1875 után a statisztikai adatok alapján komoly mértékű „elkereszténytelenedés” mutatkozott a birodalom területén. Másrészt a porosz király rendeletben utasította a katonákat és az állami tisztviselőket, hogy állásuk elvesztésének terhe mellett kötelesek a házasságukat egyházilag is megkötni.

Mint láthattuk tehát, összefoglalóan elmondhatjuk, hogy törvényhozóink, honatyáink hol negatív példaként hozták fel a polgári házasság bevezetésével, vagy annak egy-egy nem túl szerencsés szabályával keletkezett külföldi viszonyokat, hol a szabályozás sikerességét emelték ki, amely hazánknak is követendő példa lehet, hol pedig pusztán összevetették a különböző szabályozásokat egy-egy házasság szempontjából jogilag releváns ténynél (például a házasságkötéshez megkívánt életkor). Látható, hogy alapos vizsgálat alá vetették jogalkotóink Európa házasságjogi térképét, mély alapossgal vizsgálták végig és elemezték mind a külföldi jogszabályokat, mind annak társadalmi hatásait, valamint a közhangulatot is.

5. Összegzés

Az állam és az egyház több jogintézmény feletti rendelkezési jogon harcolt már a történelem folyamán, azonban helyesen állapította meg Bagossy Bertalan püspöki szertartó, hogy a házasság intézményével kapcsolatos küzdelem volt a legnagyobb mind közül. Mindkét hatalom a saját hatáskörében szerette volna tudni, mivel az egyház a vallásos családban a hit erős várát, az állam pedig a jól rendezett családban a megfelelő társadalmi rend leglényegesebb alapját látta. Mindkét fél különböző tekintélyekre hivatkozott érvelése során, amely őt feljogosítja a rendelkezésre: az egyház Jézus Krisztusra, ki az egyházat alapította, és aki a házasság intézményét szentségi rangra emelte; az állam pedig az ész szavára, amely azt hirdeti, hogy ha a család az államilag elfogadott társadalmi rend alapja, akkor vonják az állam jogkörébe a házassági viszonyt is, amely családokká fűzi össze az embereket.⁴⁹

⁴⁸ „Csak egy-két példát akarok itt felhozni. 1880-iki okt. 27-én Lipcsében tartott evangélikus vallásúak értekezlete a kötelező polgári házasság megszüntetését sürgeti. Ugyancsak 1880-ik november 4-én Stuttgartban tartott népes értekezletnek előestéjén a választmány egy resolútiót indítványozott, melyben a kötelező polgári házasság mint »schweren Shädigung nicht nur des christlichen Volksgewissens, sondern auch des States« nyilvánítatik. 1881-ben Bajorországban 150.000 aláírással ellátott kérvény nyújtott be, mely Németország különböző, főleg protestáns lakosságú vidékéről jött s a melyben a kötelező polgári házasság megszüntetését kívánják a tömeges aláírók valláskülönbség nélkül. Ennek következtében aztán a bajor országgyűlésen 1881. nov. 15-én a következő indítvány tétetett: A szövetségtanács tagjai utasítsanak, hogy egész erővel oda hassanak, hogy az 1875. évi febr. 6-iki polgári házasságról szóló törvény megszüntetessék és a házassági jog a vallások alapelveire fektetessék.” Főrendiházi napló 1892. III. kötet 141. p.

⁴⁹ BAGOSSY BERTALAN: *Feladatunk a polgári házassággal szemben*. Szatmár, 1896. 9–10. pp.

Témánkat összefoglalva elmondhatjuk, hogy a voksukat a polgári házasság mellett letevők szerint a házasság polgári szerződés, rendelkezni róla eszerint egyértelműen polgári hatósághoz tartozik. Továbbá azt is kifejtették, hogy a katolikusoknál is, ahol a házasság szentség, a szerződés a szentségtől elválasztható, tehát aki úgy gondolja, köthet házasságot, mint szerződést, de nem kell felvenni azt, mint szentséget. Valamint így összeházasodhatnak a különböző valláshoz tartozó jegyesek is, mert szerintük a jog-egyenlőség így kívánja.⁵⁰

Erre a katolikusok válasza az volt, hogy nincs korlátlan szabadság, a legfüggetlenebb államnak is meg kell hajolni az isteni törvény előtt, ugyanis az efféle meghajlás az állam méltóságát nem kisebbíti, hanem inkább emeli. Az egyház figyelmeztette az államot, hogy a házassággal kapcsolatos rendelkezést, törvényhozást és bíraskodást hagyja meg – mint Krisztus rendelte – az egyháznak.⁵¹

Az egyház véleménye szerint a polgári házasság mindhárom formájában sérelmes rájuk nézve, mivel szerintük az állam teljesen illetéktelen ebben a kérdésben, már csak azért is, mert mint szentséget profán módon tárgyalja, erkölcsileg tilos köteleteket lehetővé tesz, az érvényes házasságokat felbontja, az egyház jogaival teljesen szembemelve előmozdítja a teljes vallási közömbösséget, továbbá olyan téves tanítást hirdet és tesz magáévá, miszerint a szerződés és a szentség egymástól elválasztható. Problémának látták továbbá, hogy az állam és az egyház a kölcsönös, mindkét félre nézve kedvező megegyezés helyett egymás tekintélyét rongják, mivel az egyház kénytelen a polgári házasságot érvénytelennek, jogtalanak minősíteni, az állam pedig az ellenkező álláspontot képviseli, még ha meg is engedi az egyházi házasságkötést. Helytelennek találták a polgári szabályozást azon oknál fogva is, hogy az állami szabályozás esetén a házasság felbonthatatlanságának alaptétele sérelmet szenved, gyakorlatilag lehetetlen ezt betartani, mivel az állam azon a címen vonja hatalmi körébe a házasságot, mert pusztán polgári szerződésként tekint rá. A polgári szerződés azonban természetéből adódóan a felek megegyezésével felbontható, megszüntethető.

Ezzel szemben az állam magának vindikálta a jogot arra, hogy szabályozza a házassági ügyeket, mivel csak így hozhat minden felekezetre kötelező, egységes szabályokat. Erre azt javasolta a katolikus egyház, hogy csak a többi felekezetre nézve léptesse életbe az állam a polgári házasságot, de az állam ezt nem találta járható útnak, mivel véleménye szerint kivételes törvényekkel nem lehet az államot kormányozni. Továbbá az állami vezetők azon az állásponton voltak, hogy a felekezetiileg semleges államnak megvan az a joga, hogy az egyes vallások elvein felülemelkedve intézze az állami szükségleteket. Erre az egyháznak az volt a válasza, hogy vallás nélküli állam nem létezik, mert ha az egyes emberek vallásra vannak kötelezve, akkor az összesség, azaz az állam is. Arra a megállapításra jutott a katolikus egyház, hogy a vallás sérelme nélkül is biztosíthatja az állam a jogi rendet, amennyiben elrendeli, hogy először egyháziilag kell megkötni a házasságot, és csak utána polgárilag. Ezzel szemben az állam éppen fordítva járt el, először polgárilag tette kötelezővé a házasságkötést, és csak utána ad lehetőséget az egyházi egybekelésre. Sőt, büntette azokat a papokat, akik a polgári esküvő előtt esketnek.⁵²

⁵⁰ PORUBSZKY 1868, 9. p.

⁵¹ PORUBSZKY 1868, 9. p.

⁵² Ht. 123. §. SCHERMANN 1913, 13–14. pp.

Láthattuk tehát, hogy komoly viták keresztjében állt a kérdés, az idő azonban igazolta, hogy valóban szükség volt a házassági jog rendezésére. A törvény hatályba lépését követően mindkét fél nagyon kulturáltan állt a kérdéshez, az állami hivatalnokok több esetben figyelmeztették az előttük házasságot kötőket, hogy ne hanyagolják el az egyházi kötelezettségeiket sem, valamint az egyháziak is a kompromisszumot keresték hazánk közös java érdekében, és a szentszéki dokumentumok tanúsága szerint is általában nagyon jól tudtak együttműködni a házassági ügyek rendezésében.

ANNA ÉVA TAMÁSI

ARGUMENTS AND COUNTER-ARGUMENTS ABOUT CIVIL MARRIAGE AND THE EFFECTS OF FOREIGN LAW

(Summary)

Although in fact it is not an ecclesiastical act, the examination of our Act XXXI of 1894 on matrimonial law (1894. évi XXXI. tc., Házassági törvény), which introduced the civil marriage, cannot be omitted, because it meant the beginning of the State's appearance in matrimonial matters and it has influenced to a certain extent the matrimonial proceedings before ecclesiastical courts. Consequently I have presented the long process and the „fights” in connection with the creation of this Act. A special attention should be given to the matrimonial legislation of the State, because Hungarian ecclesiastical courts have applied (in addition to universal provisions of the canon law) the norms of the State matrimonial law in their procedures, more exactly, they have cited the provisions of the substantive law in the reasons for their judgements.

I have posed another question: Has the foreign law influenced the Hungarian legislation? After the examination of the most significant (mainly German) foreign acts relating to the introduction of the civil marriage and after the analysis of the documents of the Hungarian National Assembly (the Diet of Hungary), it could be affirmed that our legislators, the creators of our Marriage Act of 1894 have taken into consideration the foreign methods, the foreign legal institutions and the practical experience following the introduction. During the legislation, the main aspect has been the application and the improvement of well-known and well-functioning national legal institutions, but the legislators have also made efforts to incorporate the successful foreign examples.